

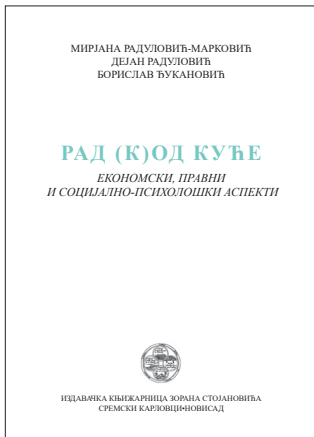
Предраг Р. Живковић¹
Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет
Никшић (Црна Гора)

316.334.22(049.32)
Осврћ
Примљен 21/06/2022
Измењен 28/06/2022
Прихваћен 28/06/2022
doi: [10.5937/socpreg56-38767](https://doi.org/10.5937/socpreg56-38767)

ФРИЛЕНСЕР – „ДУХ ГЛОБАЛНО ПОЖЕЉНОГ АПОЛИДА”

Мирјана Радовић Марковић, Дејан Радуловић, Борислав Ђукановић, *Рад од куће – Економски, правни и социјално-психолошки аспекти рада од куће*. Сремски Карловци • Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2021.

Сажетак: У осврту на дјело „Рад од куће – Економски, правни и социјално-психолошки аспекти рада од куће” исказана су обиљежја културе и историје рада које се



могу сматрати мапом информатичког капитализма, иако трагове рада од куће проналазимо у не тако савременим и рецентним епохама. Међутим, оно што се налази у фокусу овог „истраживачког реформисања” ауторског тима свакако су нови модели (само)запошљавања који, примјетно је из исказа аутора, настају или су настали као независне парадигме у односу на вирусну пандемију COVID-19, која је, с друге стране, подстакла сијасет компатибилних студија на основу чијих социјално-психолошких компарација аутори и оправдавају своју оригиналност. У монографији су јасно наглашене тапије разграничења културе рада од куће, те других форми самозапошљавања и улоге фриленсера у Србији који се боре за сопствени

„хоризонт информатичког егзистирања” илити једне нове предузетничке културе. Стога је и наш задатак, поред све заступљеније културе рада која се огледа у раду од куће у информатичком капитализму, да прикажемо резултате указивања на могућност правног, економског и социјално-психолошког развијања фриленсера као предузетничког слоја у српском друштву.

Кључне ријечи: рад од куће, самозапошљавање, фриленсери, неолиберализам, информатички капитализам

¹ predragz@ucg.ac.me

У јези очекивања окончања и истовремено перципирања превазилажења егзистенцијалних оквира вирусне пандемије, која је по свим критеријумима парализовала могућност и вјеру глобалног друштва да изађе из стања и статуса „аполида” (Fusaro, 2020), сложио би се са нама италијански филозоф Дијеџо Фузаро, у нашем (иако и ова ријеч не одаје више повјерење да имамо право на било какву тапију, па макар и она била лингвистичка) истраживачком кружоку појавила се вриједна и запажена студија три еминентна истраживача, који су у претходно издвојеној клими пандемијске збуњености препознали снагу одговорности за развој једне посебне гране иновативности коју су пронашли, за неке рецензентске оптичаре зачуђујуће, а за ревносне познаваоце социолошких ракурса и теоријских традиција једну (с разлогом поновљену ријеч) очекивану нужност глобалног друштва која се препознаје у све дисперзивнијем раду од куће. У први мах, уколико би се читалац изложио оној негдашњој навици да будно и пасионирано тражи ауторске записе, односно њихове биографске датости, уочио би и наишао на још једну „реторску смотру” која би га упутила на емпиријско искуство поменутог „емпиријског тријумвирата”. Овим и не помажемо много све „тромијем литерарном трагачу”, чију је нарав и укусу индоктринисала догматика и монотеизација „статистичког езотеризма”, али на овом студиозном примјеру, чини се, треба направити „детант” са намјерама аутора због њихове емпиријске структурираности рада. У овој студији читалац неће пронаћи искључиво резултате који су добијени током пандемије COVID-19, већ читаву збирку истраживачких позваности које су учестале, али и због тога захвалне не само ауторима, како би одале њихову ангажованост и обавијештеност, већ и ширем аудиторијуму који припада различитим традицијама валоризације и страствености према руху емпирије. Да не бисмо дужили и занемарили сваки мислени и истраживачки педаљ ове студије, наш приказивачки оквир усмјерићемо ка најважнијим топонимима препознавања улоге „фриленсера” у постмодерном добу, са нагласком на српско друштво, иако студија пружа слику у којој је примјетан шири културни и историјски оквир рада од куће који је условио појаву фриленсера, те стога њихово примогенитурно прожимање сматрамо оправданим позивањем у овом осврту.

Имајући у виду („дрско и самовољно” закључује потписник овог приказа) залогу Мануела Кастелса, који се у оквиру теорија глобализације признаје за једног од смотренијих социолога постмодерног доба или оне „логике информатичког доба” које је својом појавом најавило ново доба глобалне економије, аутори овог дјела, како се и наслућује у наставку овог реда, дали су значајан допринос у проучавању информатичке економије или тог информатичког капитализма у нашој истраживачкој традицији. Ауторски тим, конципиран не само примарним профилним рухом, односно традицијама из којих долазе, већ и тежњом да пацификују граничну ригидност понекад суверено аутистичних дисциплина, економије, социологије, права и психологије, у тежњи опозивања горепомнутих рецидива рехабилитују простор интердисциплинарности у којем је једино и било могуће спровести овако опсежно истраживање. Њихова теоријска и истраживачка марљивост датира утврђивањем историјских додира рада од куће, који аутори проналазе у епохалним границама и преламањима, али и једном потребом да се, без обзира на каснију динамику индустријског капитализма, ова врста рада не затамњује, већ остаје отворена и мапирана

страница историје рада. Њихов манир није искључиво позитивистички заговоран, већ напротив, у овом роду методолошке датости, аутори, не тако гласно, али, уистину присутно потврђују ону грану психогеографије (Coverley, 2006) илити једне менталне позваности која је усађена као неко посебно и за фриленсере (као још непотврђене предузетнике) откривено чуло у препознавању расположивих егзистенцијалних и иновативних ресурса у доба пандемије. Аутори с правом понављају ону усађену инфантилност социјализма, као и његове реликте удобности који код већине становништва постсоцијалистичких друштава господари њиховим сазнајним идеолошким могућностима, што ће рећи да су други видови (само)запошљавања редуковани на ниво завидне неповјерљивости. Стога је, у одређеној историји разматраног хода аутора овог дјела, смислено опажање да је „улога фриленсера [...] запостављена” (Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021, str. 21).

А ко су заправо фриленсери? Аутори су након селектоване литературе „предложили [...] широку дефиницију фриленсера у које убрајају ‘све samozапослене раднике и директоре предузећа без запослених’. Значајно је да износ зараде фриленсера зависи од компаније за коју ради на пројекту” (Isto, str. 22). Овим се инсистира на оправданим подухватима и иновативној смјелости оних предузетника чија су природа и хоризонт дјелатности везани за консултантске услуге, чији се континуитет укоријењености наставља све очигледнијим заступништвом рада од куће, што ауторски тим доказује издвојеним статистичким параметрима који су добијени у фокусираним и компарираним привредним гранама (в. у Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). У једној груписаној логици оправдања „бизниса код куће”, аутори наводе, наизглед очекиван, али веома подстицајан и карактеристичан дух сатисфакције за покретање сопственог бизниса који се огледа у једној врсти „материјалне уштеде, те флексибилности и слободе, адаптабилности и др.”, што чини умрежену кохабитацију иновативности и храбрости да се закорачи у непознат свијет сопственог „конквистадорства” (Isto, str. 34–36). Њихово иступање из економске свакодневице и заступање једног, бар за наше прилике, не тако охрабрујућег предузетничког подвига доводи нас до оне стилске проблематике којом се потврђује и оправданост предмета анализе сваке студије. Тако и у овој аутори истичу сет оних перформанси којима се може пратити компатибилност рада од куће као почетне идеје и њених искорака у очекивани свијет и колорит заступљене пасионираности почетним планом. У наизглед претјерано и изоштено уоченим потребама и уједно погрешкама које се попут старачких пјега појављују на лицима фриленсера, аутори с правом потресају и запиткују савјест ових „економских апатрида” који, бар у нашој средини, немају препознатљиву територију и трајекторију мисионарства. Ово не подразумејева наивну апологетику аутора да се овим родовима упослености и занимања додијели неупитно повјерење, већ да се сваки одважнији предузетник суочи са ендогеним и егзогеним мањкавостима овог позива, што аутори и доказују кроз професионалне, финансијске, али надасве породичне проблеме и исте категоризују у зависности од њихове дисфункционалности.

Неки од привлачнијих поглавља и аналитичких пасуса свакако су они који говоре о „Глобалном Гиг Економском Индексу”, о оствареним „приходима фриленсера”, међу којима је „Србија рангирана као десета земља на свету по најбрже растућем

тржишту 'гиг економије', са растом од 19% укупних зарада фриленсера, одмах после Русије" (Isto, str. 78). Међутим, овај податак је само једна страна Јанусовог лица јер се фриленсери у Србији суочавају с аутистичним гласом и потребом препознавања овог занимања од стране државе (в. у Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). На основу ове мањкавости, аутори наводе оне базичне услове који се морају задовољити како би се статус и улога рада од куће приближили и поставили у исту раван еквилибристике са осталим видовима рада. Оно што се мора нагласити у овом уводном дијелу спознаје са културном пролегоменом рада од куће јесте јасно раздвајање рада од куће као једног свеобухватнијег модела упослености од оних студија случаја које аутори препознају и надгледају кроз фриленсинг културу (видјети у Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021).

Имајући у виду да се аутори самостално представљају у три мисаоне и истраживачке колоне или, боље рећи, три међусобно повезана ракурса сагледавања рада на даљину и фриленсера илити културе рада фриленсера, аутори су скоро па приближни идеји оне отуђености која прати свијет фриленсера. Технолошка револуција није условила и подстакла само виспреност савременог пословања, већ је подстакла и динамику отуђења и друштвене атомизације оних појединаца који су се определијелили за овакав егзистенцијални и професионални однос према раду и према сопственом бићу. Овдје су све заступљенији огледи о депривираниости која настаје све изолованијим „ходочашћем” оних који се посвете сакрализацији овог позива. Короборација ових мањкавости и рањивости рада на даљину у развијеним државама Европе последњих година „регулисана је одредбама радног законодавства, при чему је у појединим земљама његов садржај питање договора између запосленог и послодавца (Луксембург, Шведска) или је одређен колективним уговором (Финска)” (Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021, str. 118).

У завршном ауторском обраћању препознају се трагови социолошке традиције Жана Бодријара, Мишела Фукоа и Зигмунта Баумана, али понајвише самосталан и вриједан допринос у анализи све удаљенијих тумачења пандемије. Колико год да се говори о профилакси и начину сузбијања менталних поремећаја, сви ти покушаји остају непомични у доприносу рехабилитације особа које су доживјеле неку „менталну напетост” која често резултира у оскудне сате друштвености илити друштвене емануланости (видјети у Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). Аутори овој групи менталних рањивости придружују „анксиозност, социјалну изолованост, беспомоћност, когнитивну оптерећеност и др.” (Isto, str. 215–216). Социолошки посматрано, ово су инкорпорирани резултати постмодерног доба. Један од запаженијих закључака ове студије свакако је она, дуго очекивана али не и занемарена, објава аутора (након, мора се признати, једне позитивне истраживачке слике у Србији, то јест отклона хипотетичких, социјално-психолошких сумњи у депривираниост фриленсера, али прије свега њиховог рада за међународне корпорације) да су фриленсери продукт неолибералне економије, то јест, чедо једног еуфемистичког трактата да се кроз нова занимања омекша грубост и гримаса неолибералне идеологије. То нас и враћа на пролегоменски указ да је ријеч о модерним, фузаровски речено, аполидима, којима је само наизглед објављен манифест о тржишној компетитивности, која се често храни тим „наивним повјерењем”.

„Фриленсери су, аутори ће луцидним и нама сагласним изводом затворити овај експликативни осврт на њихово дјело, психолошки и социјално подељени људи, идеални објекти за све видове експлоатације у неолибералним економијама на које беспоговорно пристају да би остали у својим пословима” (Isto, str. 228–229).

Ово темељно и интердисциплинарно разматрање једног технолошког чеда, препознатог у раду од куће илити „егзистенцијалном хонорарисању”, подстакло је не само ауторе ове истраживачки завидне студије, већ и њене читаоце, као и трагача или потписника закључних биљешки, да у фриленсерима увиди једну нову појаву развоја и предузетничке иницијације. али истовремено недовољно осамостаљену историјску етапу која је умногоме регулисана не законским оквирима, колико неолибералним индоктринацијама, што мора бити подстрек за даље подухвате у анализи габаритних проблема који се крију у рецентним неолибералним даровима илити „капиталистичкој пароксизмалности” (Fusaro, 2020a, str. 20) према људском раду.

Predrag R. Živković²
University of Montenegro, Faculty of Philosophy
Nikšić (Montenegro)

FREELANCER – “THE SPIRIT OF THE GLOBALLY DESIRABLE STATELESS CITIZEN”

Mirjana Radović Marković, Dejan Radulović, Borislav Đukanović, *Working from Home – Economic, Legal and Socio-Psychological Aspects of Working from Home*. Sremski Karlovcı•Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2021

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The review of the work “Working from Home – Economic, Legal and Socio-Psychological Aspects of Working from Home” lists the features of the culture and history of work that may be considered a map of information capitalism, although work from home can be traced back to not so modern or recent epochs. However, what is in the focus of this “research reformation” of the team of authors are definitely new models of (self)employment that, as it can be clearly seen in the authors’ statements, arise or have arisen as independent paradigms in relation to the COVID-19 pandemic. On the other hand, the pandemic encouraged the conduct of a number of compatible studies whose socio-psychological comparisons are used by the authors as a basis to justify their originality. The monograph clearly emphasizes the demarcation claims of working from home, as well as other “horizon of information existence”, or a new entrepreneurial culture. Therefore, apart from the ever more present work culture that is reflected in working from home in informatic capitalism, our task is also to show the results of indicating the possibility of legal, economic and socio-psychological development of freelancers as an entrepreneurial layer in the Serbian society.

Keywords: working from home, self-employment, freelancers, neoliberalism, information capitalism

² predragz@ucg.ac.me

In the apprehensive expectation of the end and simultaneous perception of overcoming existential frameworks of the virus pandemic, which has, by all criteria, paralyzed the possibility and faith of the global society to leave the state and status of an “apolide” (Fusaro, 2020), Italian philosopher Diego Fusaro would agree with us. Namely, in our research circle (although even this word no longer reflects trust to be entitled to any claim, not even the linguistic one), a valuable and notable study has been written by three eminent researchers who, in the previously separated climate of pandemic confusion, identified the strength of responsibility for the development of a special branch of innovativeness they found – surprising to some reviewing “opticians”, and to zealous connoisseurs of sociological angles and theoretical traditions, an expected (the word being repeated for a reason) necessity of the global society recognized in increasingly more dispersive working from home. At first sight, if the reader were to resort to the former habit of carefully and passionately searching for authors’ notes or their biographical data, he would notice and encounter yet another “rhetorical review” that would refer towards the empirical experience of the above-mentioned “empirical triumvirate”. With this we do not help much to the ever “more sluggish literary seeker”, whose character and taste have been indoctrinated by dogmatism and monotheization of “statistical esotericism”, but it seems that in this studious example it is necessary to make a “detente” with the authors’ intentions due to their empirical structure of the work. In this study, the reader will not find only the results obtained during the COVID-19 pandemic, but also a whole collection of research citations that are frequent but, due to it, also suitable not only to the authors in order to reflect their being engaged and well-informed, but also to a broader audience that belongs to different traditions of valorization and passion for the guise of empirics. In order not to be too lengthy and neglect every thoughtful and research part of this study, we will direct our review framework towards the most important toponyms of identifying the role of the “freelancer” in the postmodern era, with an emphasis on the Serbian society, although the study presents a picture with the evident broader cultural and historical framework of working from home that led to the emergence of freelancers, and that is why we find their primogeniture permeation a reasonable citation in this review.

Having in mind (as the author of this review concludes, “impertinent and arbitrary”) pledge of Manuel Castells who, within the globalization theories, is recognized as one of the more discerning sociologists of the postmodern era, or the “logic of the information age” that with its emergence announced a new era of global economy, the authors of this paper, as implied in the following text, have contributed significantly to the research of information economics or such information capitalism in our research tradition. The team of authors, formed not only by the primary profile guise, or traditions they come from, but also by an aspiration to pacify the borderline rigidity of sometimes sovereignly autistic disciplines, economics, sociology, law and psychology, in their attempt to recall the above-mentioned relapse they rehabilitate the interdisciplinary space only in which it was possible to conduct such comprehensive research. Their theoretical and research diligence dates to the establishment of historical examples of working from home, which the authors find in epochal borders and overlaps but also the need to avoid blurring this type of work, regardless of the subsequent dynamics of industrial capitalism, but to keep it an open and mapped page of labour history. Their manner is not exclusively advocated positivistically but, on the

contrary, in this type of methodologically given data, the authors confirm, not so loudly but still engagingly, this branch of psycho-geography (Coverley, 2006) or a mental citation that is rooted as a special, and for freelancers (still not established entrepreneurs) sense in the recognition of available existential and innovative resources during the pandemic. The authors correctly repeat the rooted infantilism of socialism, as well as its relicts of comfort that, with the majority of the population in post-socialist societies, governs their cognitive ideological abilities, which means that other forms of (self)employment are reduced to the envious level of distrust. That is why, in a certain history of the reviewed movement of the authors of this work, there is a sensible observation that “the role of the freelancer [...] is neglected” (Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021, p. 21).

So, who are actually freelancers? After the selected literature, the authors “proposed [...] a broad definition of freelancers that includes ‘all self-employed worker and managers of enterprises with no employees.’ It is important that the amount of the freelancer’s earnings depends on the company he/she works for on the project” (Ibid, p. 22). By this, it is insisted on reasonable ventures and innovative boldness of those entrepreneurs whose nature and horizon of activities are connected to consulting services, whose rootedness continues through the ever more evident frequency of working from home, which is proved by the team of authors through separated statistical parameters obtained in focused and compared branches of economy (see in: Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). In a grouped logic of justifying “business from home², the authors mention the apparently expected, but quite encouraging and characteristic spirit of satisfaction for starting own business, reflected in a type of “material savings, and flexibility and freedom, adaptability etc.”, which creates the networked cohabitation of innovativeness and courage to step into the unknown world of own “conquistadorship” (Ibid, pp. 34–36). Their sortie from economic everyday routine and advocacy of an entrepreneurial venture that is not so encouraging, at least not in our circumstances, takes us to the style-related problem that also confirms the justification of the subject of analysis in every study. Namely, the authors of this study also emphasize the set of those performances that may monitor the compatibility of working from home as a starting idea and its sorties into the expected world and colours of the present passion for the original plan. In the seemingly excessively and sharply observed needs and, at the same time, mistakes that, like age spots, appear on freelancers’ faces, the authors rightfully undermine and question the conscience of these “economic apatrides” who, at least in our environment, have no recognizable territory and missionary trajectory. This does not imply the authors’ naïve apologetics that these types of employment and professions should be given indisputable trust, but that each slightly more courageous entrepreneur faces endogenous and exogeneous deficiencies of this vocation, which is proved by the authors through professional, financial and, above all, family problems categorized according to their dysfunctionality.

Some of the more appealing chapters and analytical passages are definitely those speaking of the “Global GIG Economic Index”, of realized “freelancers’ earnings”, according to which “Serbia ranks in the tenth place in the world by the fastest growing market of ‘gig economy’, with the growth of 19% in the total freelancers’ earnings, immediately after Russia” (Ibid, p. 78). However, this information is only one side of Two-faced Janus because freelancers in Serbia encounter an autistic voice and the need for this occupation

to be recognized by the state (see in Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). Based on this deficiency, the authors list those basic conditions to be fulfilled in order to bring the status and role of working from home closer and put it at the same equilibristic level with other forms of work. What must be emphasized in this introductory part is understood with the cultural prolegomenon of working from home is the clear separation of working from home as a more comprehensive model of employment than those case studies identified and surveyed by the authors through freelancing culture (see in Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021).

Having in mind that the authors present themselves independently in three thought and research columns or, rather, in three mutually connected angles of considering work from home and freelancers, or the freelancers' work culture, the authors almost approach the idea of the alienation accompanying the world of freelancers. The technological revolution has not only conditioned or encouraged the wisdom of modern business operations, but it has also encouraged the dynamics of alienation and social atomization of those individuals who have opted for such existential and professional attitude towards work and towards their own being. Here, experiments of the deprivation are increasingly present, arising from ever more isolated “pilgrimage” of those who commit to the sacralization of their occupation. In the past few years, the corroboration of these deficiencies and vulnerabilities of working from home in European developed countries has been “regulated in the provisions of labour legislation, whereas in certain countries its content is a matter of agreement between the employee and the employer (Luxembourg, Sweden) or defined in a collective agreement (Finland)” (Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021, p. 118).

In the authors' final conclusions, it is possible to recognize the traces of the sociological tradition of Jean Baudrillard, Michel Foucault and Zygmunt Bauman, but mainly of the independent and valuable contribution in the analysis of ever more remote interpretations of the pandemic. No matter how much it is spoken about the prophylaxis and method of suppressing mental disorders, all these attempts remain static in the contribution to the rehabilitation of persons who have suffered some “mental tension” that often resulted in in the scarce hours of sociability or social emanation (see in Radović Marković, Radulović, Đukanović, 2021). To this group of mental vulnerabilities, the authors add “anxiety, social isolation, helplessness, cognitive burden etc.” (Ibid, pp 215–216). Sociologically looking, these are incorporated results of the postmodern era. One of the more prominent conclusions of this study is definitely the authors' long-awaited, but not neglected, statement that freelancers are a product of neoliberal economy, i.e. an offspring of a euphemistic tractate that through new occupations will soften the harshness and grimace of the neoliberal ideology (after, admittedly, a positive research image of Serbia, i.e. the removal of hypothetical, socio-psychological suspicions in the deprivation of freelancers, but primarily their work for international corporations). It takes us back to the prolegomenon statement that here we are speaking of modern, Fusaro-style citizens of no city (apolides), who have only apparently been declared the manifest of market competitiveness that often feeds on such “naïve trust”.

“As the authors will lucidly and with an excerpt agreeable to us close this explicatory review of their work, freelancers are psychologically and socially divided people, ideal objects for all forms of exploitation in neoliberal economies, which they obediently accept in order to continue doing their jobs” (Ibid, pp. 228–229).

This thorough and interdisciplinary consideration of a technological product, recognized in working from home or “existential part-time work”, encouraged not only the authors of this superior study from the research aspect, but also its readers, as well as the searcher or signatory of the concluding notes, that freelancers should be seen as a new phenomenon of development and entrepreneurial initiation. At the same time, it is an insufficiently independent historical period that is largely regulated not by legal frameworks, but rather by neoliberal indoctrinations, which must be an enticement to further feats in the analysis of huge problems hiding in the recent neoliberal gifts or “capitalist paroxysms” (Fusaro, 2020a, p. 20) towards human work.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Coverley, M. (2006). *Psychogeography*. GB: CPD Ltd, Ebbw Vale, Wales
- Fusaro, D. (2020). *Pensare altrimenti*. Beograd: CLIO [In Serbian]
- Fusaro, D. (2020a). *Marx Again! The Spectre Returns*. Beograd: Unija sindikata prosvetnih radnika Srbije [In Serbian]
- Radović Marković, M., Radulović, D., Đukanović, B. (2021). *Working from Home – Economic, Legal and Socio-Psychological Aspects of Working from Home*. Sremski Karlovci•Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [In Serbian]